

Нариси воєнно-політичної історії України

Навчальний посібник

***Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів (№1/11-4090 від 24 березня 2014 року)***

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2014

УДК 355.1(477)(091)
ББК 68.4(4 укр)
Н 28

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів (№ 1/11-4090 від 24 березня 2014 року)*

Рецензенти:

М. Р. Литвин – доктор історичних наук, професор;
Г. М. Стародубець – доктор історичних наук, професор;
С. І. Жилюк – доктор історичних наук, професор;
О. І. Божко – кандидат історичних наук, доцент.

Нариси воєнно-політичної історії України : навчаль-
ний посібник / автори : Атаманенко В., Близняк М.,
Веденєєв Д. та ін. – Острого : Видавництво Національно-
го університету «Острозька академія», 2014. – 396 с.
ISBN 978-966-2254-83-9

У нарисах висвітлено головні етапи воєнно-полі-
тичної історії України з часів Київської Русі до серед-
ини ХХ ст., простежено розвиток ідеї державотво-
рення. Особливо представлено внесок у становлення
і поступ вітчизняної військової справи видатних вій-
ськових діячів.

Для викладачів вузів, аспірантів та студентів, всіх,
хто цікавиться воєнно-політичною історією України.

УДК 355.1(477)(091)
ББК 68.4(4 укр)

ISBN 978-966-2254-83-9 © Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2014
© Автори, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Близняк Микола ВОЄННІ ПЕРЕМОГИ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	7
Яремчук Віталій УКРАЇНЦІ В БИТВАХ ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (XIV – ПОЧАТОК XVI СТ.)	26
Атаманенко Віктор БОРТЬБА З ТАТАРСЬКИМИ НАПАДАМИ: ВІД ОЛЬШАНИЦІ ДО ОХМАТОВА	37
Войтович Леонтій КНЯЗЬ КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ ОСТРОЗЬКИЙ ЯК ПОЛКОВОДЕЦЬ	58
Кралоук Петро, Пасічник Ігор ПОВСТАНЕЦЬ ЧИ ДЕРЖАВНИК. МІФІЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ СЕМЕРІЙ НАЛИВАЙКО	67
Близняк Микола ВІЙСЬКОВІ ПОХОДИ ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО	78
Кулаковський Петро УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ЧАС СМОЛЕНСЬКОЇ ВІЙНИ (1632–1634 РР.)	86
Пасічник Михайло ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	115
Смирнов Андрій КОНОТОПСЬКА БИТВА 1659 РОКУ	144
Плевако Ігор РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЗБРОЇ У ЛЮБАР-ОСТРОЗЬКІЙ КАМПАНІЇ 1660 Р.	155

Слісаренко Олександр

НАСЛІДКИ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ: ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ МОМЕНТИ
(ПЕРЕВОЛОЧНА 1709 РОКУ)173

Смирнов Андрій

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ186

Рудько Сергій

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО У ВОГНІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ ...206

Трофимович Володимир, Каляєв Анатолій

НА ЗАХИСТІ ЗУНР: ГАЛИЦЬКА АРМІЯ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІЙ
ВІЙНІ (ЛИСТОПАД 1918 – ЛИПЕНЬ 1919 РР.)239

Грицюк Валерій, Лисенко Олександр, Трофимович Лілія

ЧЕРВОНА АРМІЯ В БОЯХ І РАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ В ПЕРІОД
ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ270

Веденєєв Дмитро

ТАЄМНИЙ ФРОНТ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: РОЗВІДУВАЛЬНА
Й КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ
ДЕРЖБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ (1939–1945 РР.)318

Патриляк Іван

ЗБРОЙНИЙ ОПІР УПА І НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ
ГІТЛЕРІВСЬКОМУ ОКУПАЦІЙНОМУ РЕЖИМОВІ
(1943-1944 РР.)341

Ковальчук Володимир

УПА ТА ЗБРОЙНЕ ПІДПІЛЛЯ ОУН(Б) НА ВОЛИНІ
ТА ПОЛІССІ В 1944 – 1954 РР.363

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ378

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК380

ПЕРЕДМОВА

У багатьох країнах світу воєнно-політична історія посідає чільне місце в державній політиці пам'яті. Це зрозуміло, бо вона зрошена кров'ю, пропахла порохом, до вінця заповнена битвами, звитягами, поразками, братськими могилами. Перебування України в складі Російської імперії, згодом – СРСР робило вивчення її історії, з погляду Центру, зайвим, штучним і навіть шкідливим. Життя та діяльність, злети і падіння, перемоги і невдачі багатьох поколінь українців, а серед них і воєначальників, полководців, генералів, адміралів, інших відданих українській справі вояків всіляко замовчувалися, брутально фальсифікувалися, прирікалися на забуття, або привласнювалися, мали вигляд спорадичних ілюстрацій до минулого країн, що розпоряджались їхніми землями, а сам народ уявлявся не лише недержавним, а й забутим, ланцюгом історії прикутим до цих держав.

Відродження і становлення Української держави, вивірення її сучасних внутрішніх і зовнішніх орієнтирів потребують серйозного осмислення минулого, того важливого й неоднозначного шляху, який вона пройшла протягом своєї історії, зокрема і воєнно-політичної, котру пізнаємо, фактично, заново. Тракткування останньої у чітко окресленому руслі має на меті забезпечити формування спільного українського погляду на своє минуле і сьогодення, консолідацію суспільства, виховати почуття самодостатності, гордості за свою власну, гідну подиву і поваги Вітчизну, додати цілющу порцію оптимізму й віри в історичну перспективу.

Узагальнення історичного досвіду українського державотворення, формування власних збройних сил, розбудова відносин з іншими країнами на засадах поваги до національного суверенітету і територіальної цілісності зберігають свою актуальність та потребують подальшого наукового дослідження.

Працюючи над нарисами, авторський колектив усвідомлював неможливість охопити усі аспекти поставленої проблеми, а тому прагнув віднайти серед численних подій такі, які були

вузловими, переломними, справили відчутний вплив на українців, не ставлячи при цьому останньої крапки.

Опираючись на ґрунтовну джерельну базу, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, політичних, державних, військових діячів, матеріали яких широко використані в пропонованому посібнику, його автори спробували охарактеризувати основні воєнні події, простежити розвиток ідеї державотворення, намагання реалізувати її на різних етапах вітчизняної історії, акцентуючи при цьому увагу на дискусійних проблемах, маючи надію, що він стане у пригоді студентам гуманітарних спеціальностей, буде спонукати їх до самостійного мислення, пошуків відповідей на її найбільш болючі питання.

Навчальний посібник дасть змогу студентам істотно розширити і поглибити свої знання з вітчизняної воєнно-політичної історії в процесі вивчення курсу «Історія України». Він стане в пригоді при: підготовці до семінарських занять, модульного контролю та іспиту, написанні рефератів, курсових, бакалаврських і магістерських робіт, вивченні окремих тем таких дисциплін як «Історія державності України», «Історія міжнародних відносин», «Історія Центрально-Східної Європи», «Українсько-польські відносини: від конфліктів до порозуміння», «Етнополітичний розвиток України».

Головні завдання посібника: сформувати вміння студентів системно й комплексно аналізувати воєнно-політичні події, явища, що відбувалися в Україні, виробити навички компаративного бачення причин, характеру та наслідків світових процесів, робити правильні висновки, оцінки, вести наукову дискусію і відстоювати свою точку зору.

Близняк Микола

ВОЄННІ ПЕРЕМОГИ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Із розширенням у першій половині IX ст. впливу київських князів на племінні союзи налагоджується система збору данини, що всвою чергу дало можливість збільшити асигнування на військо. За словами дослідника воєнного мистецтва Київської Русі М. Котляра, війні було підпорядковане все суспільне життя – соціальне, політичне, економічне і навіть ідеологічне й культурне. В цілому історія Київської Русі насичена війнами і військовими походами, боротьбою за об'єднання, зміцнення і розширення держави. Таким чином удосконалювалася військова організація, розвивалось озброєння, удосконалювалось воєнне мистецтво.

В епоху військової демократії військо складалось зі всього населення, здатного до бойових дій. Із виникненням сталої політичної організації військо відокремлюється від народу та стає органом політичної влади, з допомогою якого київські князі здійснювали свою політику. В Київській Русі співіснували два роди військ: народне військо, яке називали воями і професійне військо князя, яке називалося дружиною. Князь керував військом і розподіляв здобич. Дружина, як правило, розподілялась на старшу й молодшу. Старша дружина складалася з представників верхівки тогочасного суспільства, які часто називались «боярами» або «луччими мужами», молодша дружина – це були рядові професійні воїни, які звались «отроками» або «децькими». Старша дружина в XII ст. перестала бути військом в класичному розумінні. Молодша дружина була активною військовою силою і потужним військовим контингентом. До складу збройних сил Київської Русі входили також іноземні найманці. Це могли бути варяги, печеніги, «чорні клобуки».

«Вої» були організовані за десятковою системою. Найбільшою військово-тактичною силою була тисяча, яка існувала як військова одиниця для населення міст. Тисяча поділялась на сотні, а сотні – на десятки. Підрозділи мали свої військові знаки – прапори.

Наукове видання

**НАРИСИ
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Автори:

Атаманенко В., Близняк М., Веденєєв Д., Грицюк В., Каляєв А.,
Ковальчук В., Кралюк П., Кулаковський П., Лисенко О., Пасічник І.,
Пасічник М., Патриляк І., Плевако І., Рудько С., Слісаренко О.,
Смирнов А., Трофимович В., Трофимович Л., Яремчук В.

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свиначук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 23,02. Тираж 300 пр. Зам. № 45-14
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «OriumNewC»

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свиначук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.